

**ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ДЕПУТАТСЬКЕ ЗІБРАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ
ДІЛОВОДСТВА ЙОГО КАНЦЕЛЯРІЇ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ (КІН. XVIII – ПОЧ. XX СТ.)**

Становлення та сутність функціонування дворянських депутатських зібрань на території українських земель мало низку особливостей та закономірностей, оскільки їх діяльність набула певного виміру як співпраці, так і протиріччя місцевих еліт і центру. На прикладі діяльності Волинського дворянського депутатського зібрання яскраво видно як шляхетний стан приєднаних територій не виявив тієї лояльності, на яку сподівався уряд Російської імперії.

Французький дослідник взаємин польської шляхти Правобережної України з російською владою Д. Бовуа у своїй праці наголошує, що саме волинська шляхетська еліта вела себе так, наче перехід під російське панування майже нічого не змінив. Уперше, зазначає Д. Бовуа, в «офіційному діловодстві» текст написано двома мовами: лівий стовпчик російською, правий – польською, що виразно відображає амбіції й ілюзії шляхетської еліти. Науковець подає кількісний та якісний склад дворян Волинської, Подільської та Київської губерній, описує початковий етап діяльності волинської шляхетної комісії [1, с. 103, 107-108].

Характеризуючи існуючу на сьогодні історіографію зазначимо відсутність комплексних праць, присвячених дослідженню організації діловодства у Волинському дворянському депутатському зібранні та їх офіційного документованого спілкування з іншими адміністративними установами.

Серед перших розвідок дорадянського періоду можна вважати доробки В.М. Вельдбрехта [2] та М.В. Варадінова [3] – фахівців-практиків, котрі вперше розробили засади теорії діловодства. Слід зупинитися на студіюваннях дореволюційних істориків-правників, які досліджували дворянський стан у Росії. Найбільш вагомими із них є праці О.В. Романовича-Славатинського, М.Т. Яблочкова, С.О. Корфа [4, 5, 6], в яких проаналізовано законодавчі акти, висвітлено правове та майнове становище дворянства. Основні віхи історії російського дворянства подано в хронологічно-проблемному порядку. Кожен з дослідників звертав увагу на відмінності, що існували між суто російським дворянством та знаттю приєднаних територій.

Серед досліджень, в яких вивчалось безпосередньо минуле дворянства та його корпоративних інституцій окремих губерній слід виокремити праці волинського предводителя дворянства, російського князя М.К. Імеретинського [7]. У певній мірі князем описується діловодство депутатського зібрання та зловживання, які були характерними для нього. Хоча при аналізі діловодства основна увага зосереджувалася на вживанні в ньому польської та російської мов.

З-поміж наукових здобутків радянського періоду слід відзначити дослідження К.Г. Мітяєва, Я.З. Лівшиця, В.А. Цикуліна [8]. Питанням організації діловодства в центральних органах влади I половини XIX ст., проблемам створення документів у певний історичний період, присвячені праці А.М. Сокової [9], М.П. Ілюшенко, Т.В. Кузнєцової [10], Л.М. Вялової [11], В.Ф. Янкової [12], С.В. Русакової [13], О.А. Лукашевича [14].

З'ясуванню ролі й місця Волинського дворянського зібрання в системі органів влади присвячено дисертаційне дослідження Л.М. Казначеевої [15].

Наукові доробки з історії державних установ, що представлені дослідниками радянського періоду теж заслуговують на увагу, адже присвячені питанням вищої державної та самодержавної влади Російської імперії, формуванню корпусу військових і цивільних чиновників [16, 17]. Радянська історіографія представлена невеликою кількістю робіт, присвячених дворянським інституціям Російської імперії [18]. Стосунки та взаємозв'язки верховної влади й російського дворянства стали предметом спеціального дослідження Ю.Б. Соловйова [19].

Стосовно досліджень привілейованого стану сучасними українськими науковцями слід звідзначити І.І. Кривошею [20], С.М. Лисенка та Є.А. Чернецького [21], В.М. Бармака [22], С.П. Сухомлина [23], Ю.М. Войтенко [24]. Правові, ідейні, організаційні аспекти діяльності київських генерал-губернаторів щодо корегування та врегулювання діяльності дворянських самоврядних інститутів розглянуто в монографіях й наукових статтях В.С. Шандри [25].

Джерельну базу (опубліковану) складають законодавчі акти, що ввійшли до Повного зібрання законів та Зводу законів Російської імперії. Повне зібрання є універсальним джерелом, в якому найповніше представлено закони Російської держави кінця XVIII – початку XIX ст. Воно поглинає усі публікації узаконень, офіційних і неофіційних видань, бо засновувався цей кодифікаційний корпус для контролю й збереження оригінальних текстів законодавчих документів.

Наступна публікація законодавчих актів здійснювалася в Зводі законів Російської імперії, який був виданий в 1832 р. та набув чинності з 1 січня 1835 р. Особливістю було те, що до видання увійшли тільки чинні законодавчі норми, систематизовані тематично, на відміну від хронологічного принципу Повного зібрання. Це єдине друковане джерело, що містить положення про всі вищі (окрім Синоду) та центральні установи.

Практично одночасно з підготовкою Зводу законів йшла кодифікація провінційних законів – «Узаконения для губерний от Польши присоединённых и малороссийских на особых правах состоящих». Згідно з пропозицією М.М. Сперанського, що відразу відчув відмінність регіональних законів від російських, у губерніях створювалися комітети для збирання місцевих законів. Закони навіть мали укладатися двома мовами – польською та російською. Але події 1830 – 1831 рр. (польське повстання) призвели до того, що проект зводу місцевих законів західних губерній не отримав вищої законодавчої санкції, лише окремі його статті після відповідного доопрацювання були внесені до Повного зібрання.

Поряд із законодавчими актами, що склали джерельну базу дослідження, об'ємною репрезентативною групою стали документи Волинського дворянського депутатського зібрання, що знаходяться в Державному архіві Житомирської області (ф. 146) та мають 6673 одиниці зберігання за 1802 – 1917 рр. [26]. Не менш цікавими є родовідні книги дворян Волинської губернії, в яких зібрані генеалогічні та геральдичні матеріали – зображення генеалогічних дерев та гербів шляхетських родів.

Особливий інтерес становлять діловодні документи, що виникли безпосередньо в результаті діяльності Волинського дворянського депутатського зібрання. Ці документи дозволяють прослідкувати порядок документування (склад документів та їх оформлення) й організацію роботи з документами (провадження справ, їх рух, архівне зберігання) в самому зібранні. Певні відомості містяться у фонді Волинського губернського предводителя дворянства (ф. 332), який містить усього п'ять справ. В основному це справи про листування губернського

предводителя з Київським військовим та Подільським і Волинським генерал-губернатором.

У результаті всебічного аналізу наукової літератури, високо поцінуючи праці попередників все ж укажемо на існування значних дослідних лакун, зокрема залишилася недослідженою організація діловодства та архівної справи у такій становій інституції як Волинське дворянське депутатське зібрання. Повнота та високий ступінь збереженості архівних джерел – діловодної документації зазначеної установи – дозволили розкрити особливості організації її діловодства. Також відмітимо важливість для нашого дослідження таких опублікованих джерел як Повного зібрання законів та Зводу законів Російської імперії.

Література:

1. Бовуа Д. Російська влада та польська шляхта в Україні. 1793–1830 рр. / Даніель Бовуа. – Львів : Кальварія, 2007. – 296 с.
2. Вельдбрехт В.М. Общие основания русского делопроизводства с приложением основных его форм / В.М. Вельдбрехт. – СПб., 1854. – 122 с.
3. Варадинов Н.В. Делопроизводство : руководство к составлению всех родов деловых бумаг и актов по данным формам и образцам / Н.В. Варадинов. – 2-е изд., по соврем. законодательству изм. – СПб., 1873.
4. Романович-Славатинский А.В. Дворянство в России от начала XVIII в. до отмены крепостного права / А.В. Романович-Славатинский – СПб., 1870. – 564 с.
5. Яблочков М.Т. История дворянского сословия в России / М.Т. Яблочков. – СПб., 1876. – 679 с.
6. Корф С.А. Дворянство и его сословное управление за столетие – 1762 – 1855 / С.А. Корф. – СПб., 1906. – 720 с.
7. Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии / Н.К. Имеретинский. – СПб., 1867. – 189 с.; Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии / Н.К. Имеретинский // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1893. – Ч. 288, авг. – С. 343–368; Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии. / Н.К. Имеретинский // Журнал Министерства народного просвещения. – СПб., 1894. – Ч. 292, март. – С. 326–372.
8. Митяев К.Г. История и организация делопроизводства в дореволюционной России : учеб. пособие / К.Г. Митяев; под ред. А.В. Чернова – М., 1959. – 359 с.
9. Сокова А.М. О создании русской традиционной формы документа в делопроизводстве госучреждений XVIII – начала XX вв. / А.Н.Сокова // Труды ВНИИДАД. – М., 1974. – Т. 5, ч. 1. – С. 206–236.
10. Иллюшенко М.П. Документоведение. Документ и системы документации / М.П. Иллюшенко, Т.В. Кузнецова, Я.З. Лившиц. – М., 1977. – 84 с.
11. Вялова Л.М. Организация делопроизводства центральных органов управления в законодательных актах Российской империи первой половины XIX века : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / Вялова Лариса Михайловна. – М., 1987. – 23 с.
12. Янковая В.Ф. Русское делопроизводство в сборниках образцов документов конца XVIII – начала XX в. // Сов. архивы. – 1989. – № 4. – С. 23–31.
13. Русакова С.В. Эволюция систем документирования деятельности губернских учреждений XVIII–начала XX вв. : по документам Государственного архива Тверской области : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / Русакова Светлана Владимировна; РГБ. – М., 2006. – 222 с.
14. Лукашевич А.А. Развитие губернской делопроизводственной документации 70–90-х гг. XVIII в. : дис. ... канд. ист. наук : 05.25.02 / Лукашевич Александр Анатольевич. – М., 1995. – 242 с.

15. Казначеева Л.М. Волинське дворянське зібрання (1796–1917) : функції, структура, участь у системі органів влади : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Казначеева Людмила Миколаївна. – К., 2008. – 197 с.

16. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России : [учеб. пособие]. / Н.П. Ерошкин. – М., 1997. – 357 с.

17. Зайончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П.А. Зайончковский. – М., 1978. – 288 с.

18. Корелин А.П. Дворянство в пореформенной России. 1861–1904 / А.П. Корелин. – М. : Наука, 1979. – 303 с.; Корелин А.П. Институт предводителей дворянства. О социальном и политическом положении дворян / А.П. Корелин // История СССР. – 1978. – № 3. – С. 31–48; Корелин А.П. Российское дворянство и его сословная организация (1861–1904 гг.) / А.П. Корелин // История СССР. – 1971. – № 5. – С. 56–81.

19. Соловьев Ю.Б. Самодержавие и дворянство в 1902–1907 гг. / Ю.Б. Соловьев. – Л. : Наука, 1981. – 256 с.; Соловьев Ю.Б. Самодержавие и дворянство в 1907–1914 гг. / Ю.Б. Соловьев. – Л.: Наука, 1990. – 270 с.

20. Кривошея І.І. Еволюція дворянства Правобережної України наприкінці XVIII – початку XX ст. (за матеріалами Київської губернії): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Кривошея Ігор Іванович. – К., 1997. – 268 с.

21. Лисенко С.М. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / С.М. Лисенко, Є.А. Чернецький. – Біла Церква: ТОСК, 2002. – 349 с.

22. Бармак М.В. Шляхетське та дворянське самоуправління на території Київської, Подільської та Волинської губерній в першій половині XIX ст. / М.В. Бармак. О.Я. Красівський // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005. – № 4. – С. 489–498; Бармак М.В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / М.В. Бармак. – Тернопіль : Астон, 2007. – 512 с.

23. Сухомлина С.П. Становление дворянского сословного управления в эпоху Екатерины II / С.П. Сухомлина // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 8. – С. 107–112.

24. Войтенко Ю.М. Відродження української еліти в Правобережній Україні в кінці XVIII – першій третині XIX ст. / Ю.М. Войтенко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Ін-т історії України НАН України. – К., 2006. – Вип. 12. – С. 136–142.

25. Шандра В.С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В.С. Шандра. – К., 1998. – 75 с.; Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні : XIX – поч. XX ст. / В.С. Шандра. – К., 2005. – 427 с.; Шандра В.С. Київське генерал-губернаторство. 1832-1914: історія створення та діяльності, архівний комплекс і його інформативний потенціал / В.С. Шандра. – К., 1999. – 143 с.

26. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 24 : 1796–1798. – № 17594.